

GENEL HATLARI İLE KÜLTÜR VE SEMBOL İLİŞKİSİ

Selçuk Kürşad KOCA*

ÖZET

İnsanlar belirli zaman, mekan ve şartlarda kültür üretir. Bu üretim zamanla aktarım gerektirir. Bu önce yerel kültürü sonra ulusal kültürü ve daha sonra evrensel kültürü ortaya çıkarır.

Semboller, yüklenen anlam çağrışımları ile ortak kültür dairesindekileri yakın olma, benzer olma ve aynı olmaya sevk eder. Bu yüzden bugünün gelişmiş toplumları kültür dairelerini genişletmek, başkalarını kendilerine yaklaştırmak, benzetmek ve sonunda aynılaştırmak için kültürel sembolleri kullanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: kültür, sembol, kültürel sembol

IN GENERAL LİNES THE RELATIONSHIP BETWEEN CULTURE AND THE SYMBOL

ABSTRACT

People are specific time, place and circumstances produces the culture. This production requires the transfer in the course of time. This before creates the local culture and national culture, after a universal culture.

Symbols, send a common culture and to be similar to the circle of those close to the same with the meanings they have acquired. So today's advanced societies to expand the cultural circle, others closer to themselves, to like and eventually same uses cultural symbols.

Keywords: culture, symbols, cultural symbols,

* Arş. Gör. Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
skursadkcoa@sakarya.edu.tr

1. GİRİŞ

Kültür, toplumun bir üyesi olan birey tarafından kazanılan alışkanlıklar, değerler, idealler, gelenek, görenek, sosyal kurallar, ahlak kuralları, sanat, inanç, inanış ve diğer kabiliyetleri oluşturan bilgileri kapsayan kompleks bütündür. Kültür, sosyal genetiğimiz-mirasımızdır ki, kültür; devlet, ibadethane, toplum ve aile gibi kurumları ve hatta daha fazlasını, bütün gelenek ve görenek (sosyal norm) çeşitlerini, doğru yanlış bütün düşünceleri, yemek yapım tekniklerini, eğlence tarz ve araçlarını, düşünme ve yaşama şekillerini ve iletişim türlerini kapsar.¹

Kültürün yaşatılması, topluma mal edilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılmasında büyük bir öneme sahip olan ve Türkçe simge kelimesi ile karşılanan sembol, gerek maddi ve gerek manevi olguların karşılanması, insan zihnindeki derin anlam ve ifadelerinin çağrıştırılması amacı ile oluşturulmaktadır. Bir iletişim ürünü olarak ortaya çıkmış olan semboller her zaman, zemin ve toplumda kendisini göstermiş ve önemli bir ifade aracı olarak kullanılmıştır.

Rıza Kardaş (1980:25), sembolü, “ duyu organlarıyla anlaşılması imkânsız herhangi bir şeyi (doğal bir ilişki yoluyla) hatırlatan veya belirten her türlü somut şey yahut işaret” olarak tanımlanırken; Cemal Yıldırım (2004: 182) “kendi dışında bir nesne, ilişki, değer veya önermenin yerini tutan im veya işaret” olarak tanımlamış, Alparslan Salt (2006: “288) ise daha soyut bir şeyi anlatmaya yarayan daha somut şey ya da evrensel yasa, ilke, bilgi ve fikirleri açıklayan işaretler” olarak tanımlamıştır.

Sembollerin kullanılması yeni bir anlatım türünü doğurmuştur. Sembolik anlatım olarak isimlendirilen bu anlatım türünde daha çok toplumsal semboller ön plana çıkmıştır.

İnsanoğlu zaman içerisinde sembolik anlatımın öncesinde veya sonrasında, kimi zaman sembol olarak kullanılan şekilleri anlamda

¹ Sharma, A., Malhotra D., Personality and Social Norms, Concept Publishing Company, New Delhi (INDIA) , s.79, 2007

tekleştirerek ve kullanıma özel anlamlar kazandırarak işaretler oluşturmuştur. “İşaretler kendilerinin ötesinde başka bir şeyi gösterirler. Mesela herhangi bir trafik işareti taşıt ve yayaların belirli yer ve zamanlarda nasıl hareket etmeleri gerektiğini gösterir. Buna karşılık, “semboller temsil ettikleri gerçekliğe katılırlar. Dolayısıyla isteğe bağlı olarak değiştirilmeleri kolay kolay mümkün değildir”². İnsanlar ait olma duygusu ile beraber yaşarken ortak işaretler benimsemiş ve bunları da sembolleştirmişlerdir. Bunun devamı olarak ait olma olgusunu edindikleri mallar için de gerekli görmüşler ve bugünkü markaların ilk örneği sayılan damga ve mühürleri ortaya çıkarmışlardır. Dünyanın birçok bölgesinde kullanılan, “Orhun'dan Anadolu'ya kadar uzanmış olan Türk damgaları Anadolu'daki çeşitli boy, soy, oymak, oba, aşiret, cemaat ve aileler arasında kullanılmış ve hala kullanılmaktadır”³. Tuncer Gülensoy'un Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları adlı eseri bu alan için önemli tespitleri de içermektedir. Damgalar zamanla mühürleşmiş ve “yiğitlik, cesaret, güç, kuvvet, mertlik, bolluk ve bereket anlamları taşıyan ... mühürler, çeşitli hayvanların üzerinde, mezar taşlarında, ziynet eşyalarında, ambarlarda, kap kacakta, silahlarında ve vücutlarında yaptıkları dövmelerde kullanılmıştır”⁴. Damgaların mühürleşmesi resmîyetin, otoritenin oluşması ve ticaretin gelişmesi ile orantılı olarak gelişmiştir.

2. KÜLTÜR VE SEMBOL İLİŞKİSİ

Kültür konusunda Erol Güngör Kültür Değişmeleri ve Milliyetçilik isimli kitabında “Kültür, bir inançlar, bilgiler bütünüdür; yani maddi değildir. Bu manevi bütün, uygulama halinde maddi formlara bürünür.”⁵ demektedir. İbrahim Kafesoğlu'ya göre “her millet maddi imkânları ve manevi değerleri ile bir kültür bütünüdür”⁶. Bu bütün, kendisi hakkında gözlenebilen öğeler aracılığı ile ipuçlarını verir. Bu gözlenebilen öğeler

² Tillich, P., Symbols Of Faith, Religious Language And The Problem Of Religious Knowledge, Bloomington-London, s.136,1968

³ Gülensoy,T., Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları , Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, s.18, 1989

⁴ Age., s.18

⁵ Güngör, E., Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 9, 2003

⁶ Kafesoğlu, İ., Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yayınları, İstanbul s. 1x , 1984

milletin kendi kültürünü bireylerine ve diğer insanlara aktarmasında doğrudan etkili olan kültürün elle tutulabilen göstergeleridir. Kültürün göstergeleri içerisinde semboller büyük bir yer tutmaktadır. Leslie White kültürü bir semboller bütünü olarak düşünmüş ve kültürü “maddi öğelerin, davranışların, düşünce ve duyguların, sembollerden oluşan simge (sembol)'lere dayalı bir örgütlenmesidir”⁷ şeklinde tanımlamıştır. Semboller kültürün hem gözlenebilen hem de gözlenemeyen unsurlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Kullanıldıkları yerlerde herkesin aynı şeyi anlaması sağlanmaya çalışılmaktadır. Böylelikle kullanım yerine göre o bireylerin sahip olduğu kültürlerine ait bir veya birçok özelliğin çağrıştırılması amaçlanmaktadır. Edward Sapir, kültürü “varlığımızın yapısını (ilişkilerini) belirleyen, sosyal bir süreçle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliğidir”⁸ şeklinde tanımlamıştır. Kültürün maddi ve manevi öğelerin birliği olmasından dolayı semboller, ait olma duygusunu sağlayacak ve pekiştirecektir. Bu bakış açısı sembol oluşturucuların sembollerini kültürel unsurların hemen hemen hepsinde kullanmaları sonucunu doğurmuş ve sembollerin kültür öğeleri içerisinde en sık kullanılan öğe olmasını sağlamıştır.

Belkıs Temren sembol kavramını "Duygularla algılanamayan şeyleri, algılanabilir bir hale getiren somut şeylere veya işaretlere sembol denir."⁹, şeklinde tanımlarken Galip Atassagun da sembolü, “duyu organlarıyla idraki imkânsız herhangi bir şeyi, tabii bir münasebet yoluyla hatıra getiren veya belirten her türlü müşahhas şey yahut işaret demektir.”¹⁰ şeklinde tanımlamaktadır. Tevfik Fikret Uçar sembol hakkında “Bir Şeyin bir başka şeyle karşılaştırılması eylemini belirleyen bir yüklemden dönüştürülerek türetilmiştir. Dolayısıyla sembol belirli bir nesnel olay ya da olgunun, düşünsel kaynaklı bir kavram veya kendi kavramının

⁷ Leslie White'den Aktaran Güvenç, B., İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul, s100, 2003

⁸ Edward Sapir'den Aktaran Güvenç, B., İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul, s100,

⁹ Temren, B., Tasavvuf Düşüncesinde Demokrasi, Kültür Bakanlığı, Ankara, s.88, 1995

¹⁰ Atasagun, G., İlahi Dinlerde Dini Semboller, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya, s. I, 1996

açılımları ve çağrışımlarıyla karşılaştırılmasından doğar. Bir yaklaşıma göre de semboller evrenselleşmiş sessiz bir dildir.”¹¹ demektedir.

İnsanların kullandığı kültürel semboller zaman içerisinde mağaralarda ve taşlar üzerinde resim yazısına dönüşmüştür. Resim yazısının gelişmesi ile ideogramlar(düşünsel-yazı) ortaya çıkmıştır. İlk başta sadece bir nesneyi veya varlığı karşılayan sembol böylelikle yan çağrışımları da üstlenmiştir. Bekli de günümüz sembol kavramının tam karşılığı olmaktadır. Bugün için beden dili olarak ifade edilen anlaşma sistemi ve benzeri yazı sistemlerinin kullanımların da kaynağını oluşturmaktadır. Yaklaşık 12000 yıl önce mağara duvarlarında başlayan kültürel sembollerin serüveni, zaman içerisinde çok ve çeşitli toplumlar ve coğrafyalarda şekillenerek bu günkü ulusal veya uluslararası sembollerini ortaya çıkarmıştır. Ticarete deyiş tokuş döneminin sonlanması ve ticaretin gelişmesi ile ortaya çıkan “markalaşma kültürü”nün temel dayanak noktası semboller olmuştur. Adeta ürün ve/veya üretici kişilerin garanti belgesi yerine geçmeye başlamıştır.

George Gerbner’e göre “kültür, ilişkilerimizi, değerlerimizi, önceliklerimizi ve varlığımızı kavramlaştırılmamızı yetiştiren bir sembolik örgütlenmedir. Kültürün ne olduğu nosyonundan, neyin önemli olduğu, neyin iyi, kötü ya da bahsedilen diğer niteliklerden, neyin neyle ilişkili olduğu düşüncesi elde edilir. Kültürün hikayeleri, şeylerin nasıl çalıştığını, şeylerin ne olduğunu ve onlarla ilgili neler yapabileceğini/yapılması gerektiğini sunar. Bir başka deyişle kültür, ortalama bir çerçeve sağlar. Bu çerçeve içerisinde, karşılaşılan olay ve olguları yorumlamayı ve düşünmeyi sağlar”.¹² Böylelikle toplumsal bütünleşmenin ve/veya ayrışmanın temel noktasının da teşkil eder. Kültürel semboller sistemi, oluşturduğu daire içerisinde bütünleştirme, kaynaştırma ve en önemlisi topluluğa yeni katılan bireyleri yetiştirme görevi üstlenirken, daire dışındakilerle de farklılaşmayı, farklılığın farkına varmayı sağlamaktadır.

¹¹ Uçar, T. F., Görsel İletişim ve Grafik Tasarım. İnkılâp Yayınevi, İstanbul, s.24, 2004

¹² Sungur, S., Küreselleşme Kısacasında Televizyon Yayınları ve Kültürel Kimliklerin Gerilemesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, s 159, 2007

Kültür insanın insanla, insanın toplumla, insanın çevre ile olan ilişkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bilinçli bir birikimdir. Bu yönüyle kültür, toplumsal açıdan benzerlikleri oluşturmaya çalışmaktadır. Öyle ise bilinçli bir birikimin aktarılması için doğru kodların oluşturulması gerekmektedir. İşte bu kodlamayı yapacak olanda gelenektir. Gelenek değişmez birtakım inanç ve uygulamaların gelecek kuşaklara aktarılmasından çok şeyi ifade etmektedir. Gelenek aynı zamanda kültürel unsurların yeniden üretimidir. Bunun için toplumların kültürel değer yargılarını canlı tutarak, her dönem bunları tekrar harekete geçirir. Shills, "Var olan her şey, bir geçmişe sahiptir. Hiçbir şey kendisini tamamen geçmişin pençesinden kurtaramaz; bazı olaylar çok zor bir şekilde onun pençesinden kurtulur. Günümüzde var olan şeylerin çoğu, geçmişte var olan şeylerin bir yeniden üretimi ya da devamıdır" ¹³ diyerek geleneğin toplum hayatındaki yerini özetlemiştir.

Sembol temelde bütün insanlığa ortak hadise olarak evrenselliğe sahip ise de, çeşitli kültür tiplerine mensup halkların yaşadıkları tabii ve toplumsal koşullar farklı olduğu için belirli derecede sabitliğe ve millî haslığa sahiptir. Örneğin, ejderhayı alacak olursak Çin-Tibet dil ailesine mensup halkların manevi direği olmuştur. Ama o bazı halkların anlayışın da vahşiliğin ve kötülüğün sembolü olarak görülür "Ak" rengi bazı halklarda mutsuzluk, musibet ve üzüntünün sembolü olarak kullanılmıştır. Ayrıca her şey zıtlıkların birliği(düalist ilke)nden oluştuğu için bazen bir sembolik temel farklı sembolik anlamları ifade eder. Mesela, "öküz" hem sevecenliğin hem aptallığın, hem itaatkârlığın kahramanlığın hem çalışkanlığın, "kurt"ta hem kahramanlığın hem de vahşiliğin sembolüdür.¹⁴

¹³ Shills, E., "Tradition" *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 13, No.2, Special Issue on Tradition and Modernity, Cambridge University Press, England, s.122, 1971

¹⁴ Rahman, A., Uygur Halk Şiirindeki Kalıplaşmış Semboller ve Anlamları, Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, Kanyılmaz Matbaası, İzmir s.570, 2005

3. SONUÇ

İnsanoğlu tarihin bilinmeyen dönemlerinden günümüze, ilkel toplumlardan çağdaş toplumlara kadar her zaman ve mekanda kendisini ve/veya kendisine yakınlık hissettiklerini farklı görmüş ve farklılaştırarak birey, aile, topluluk, boy ve millet bazında bu farklılığı yaşatmıştır. Milliyetçilik sosyolojisinin önde gelen isimlerinden biri olan Smith,¹⁵ geniş bir tarihî ölçekte millî kimliğin oluşumunu ve biçimlerini ele aldığı Milli Kimlik isimli kitabında toplumların niteliklerini “a-kollektif bir özel ad, b- ortak bir soy miti, c-paylaşılan tarihi anılar, d- ortak kültürü farklı bir ya da daha fazla unsur, e-özel bir yurtla bağ” şeklinde sıralarken bu niteliklerin topluluğu bir aradan tutan temel unsurlar olduğunu da vurgulamaktadır. Bu unsurların kültür bağlamında ele alınması, beraberinde sembolleştirmeyi getirecek ve milli bir kültürün şekillenmesini sağlayacaktır.

İlk çağlardan başlayarak günümüze kadar kendisini sürekli yenileyen ve insanların duygularının birer ifadesi olan semboller çok çeşitlilik göstermektedir. Gerek maddi ve gerek manevi alanda semboller hayatın vazgeçilmez anlatım biçimlerinden olmuştur. Oluşturulan “semboller, tarih öncesi çağlarda ve günümüzde de sanatın her alanında kendini göstermiştir. Özellikle plastik sanatlarda görsel iletişimi kuvvetlendiren bir eleman olarak yer almıştır”.¹⁶ Bugün için bu sembolleri mimaride(iç ve dış süslemelerde), dokumalarda, maden, ahşap, minyatür, küçük el sanatları gibi birçok sanatsal ve kültürel alanında tespit etmemiz mümkündür.

¹⁵ Smith, Anthony D.; Milli Kimlik, İletişim Yayınları, İstanbul, s41, 2009

¹⁶ Özder, T., Svastika (Gamalı Haç) Sembolünün Grafik Tasarım Eğitiminde Beceri Geliştirmeye Etkisi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara- s.4 , 2008

4. KAYNAKLAR

- [1]. Atasagun, Galip, İlahi Dinlerde Dini Semboller, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya, s. I, 1996
- [2]. Gülensoy, Tuncer, *Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, s.18, 1989
- [3]. Güngör, Erol, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 9, 2003
- [4]. Güvenç, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s100, 2003
- [5]. Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul s. ix, 1984
- [6]. Özder, Tanzer, *Svastika (Gamalı Haç) Sembolünün Grafik Tasarım Eğitiminde Beceri Geliştirmeye Etkisi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara- s.4, 2008
- [7]. Rahman, Abdulkerim, *Uygur Halk Şiirindeki Kalıplaşmış Semboller ve Anlamları*, Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, Kanyılmaz Matbaası, İzmir s.570, 2005
- [8]. Sharma, Anita, , Malhotra Dalip, *Personality and Social Norms*, Concept Publishing Company, New Delhi (INDIA), s.79, 2007
- [9]. Shils, Edward, *"Tradition" Comparative Studies in Society and History*, Vol. 13, No.2, Special Issue on Tradition and Modernity, Cambridge University Press, England, s.122, 1971
- [10]. Smith, Anthony D., *Milli Kimlik*, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, s41, 2009
- [11]. Sungur, Suat, *Küreselleşme Kıskaçında Televizyon Yayınları ve Kültürel Kimliklerin Gerilemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, s159, 2007
- [12]. Temren, Belkıs, *Tasavvuf Düşüncesinde Demokrasi*, Ankara, s.88, 1995
- [13]. Tillich, Paul, *Symbols Of Faith, Religous Language And The Problem Of Religious Knowledge*, Bloomington-London, s.136, 1968
- [14]. Uçar, Tefik F., *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*. İnkılâp Yayınevi, İstanbul, s.24, 2004